

Lidia Dakowicz

Wartości patriotyczne w przekazie nauczycieli wybranych szkół podstawowych w Białymstoku

Wartości patriotyczne, zdaniem Leona Dyczewskiego, należą do wartości kulturowych, które są usankcjonowane oraz uwewnętrznione przez ogół członków społeczeństwa. Autor nazywa je wartościami rdzennymi, czy też typowymi dla danej kultury¹. Wartości te pomagają w dokonywaniu wyborów, ukierunkowują i wskazują cel oraz środki działania, a także wzmacniają samo działanie w ramach tej dziedziny społeczno-kulturowej, w której tkwią. Są to takie wartości, co do których panuje społeczny consensus i które są podstawą organizacji systemu społecznego oraz tożsamości kulturowej². Świadomość znaczenia wartości patriotycznych w życiu człowieka i społeczeństwa, nie pozostawia wątpliwości, co do konieczności ich przekazu w procesie wychowania. O takiej potrzebie piszą m.in. Krystyna Chałas i Stanisław Kowalczyk. Ich zdaniem, uzasadnione jest

---

¹ Najbardziej typowymi dla kultury polskiej, zdaniem Dyczewskiego, są następujące wartości: 1) rodzina, rodzinność, dom; 2) wspólnotowość, poczucie wspólnoty; 3) umiłowanie dziecka i ważna rola kobiety; 4) wrażliwość na wartości transcendentne i na sacrum, religijność; 5) irracjonalizm, uczuciowość, romantyzm; 6) wewnętrzna wolność, osobista godność, honor, indywidualizm; 7) zdolność przebaczenia, brak mściwości i okrucieństwa; 8) gościnność, towarzyskość, hojność; 9) gotowość do poświęceń i ofiary, poczucie służby; 10) umiłowanie wolności, patriotyzm; 11) optymizm, nadzieja wbrew nadziei; 12) otwartość na inne kultury, tolerancja, uniwersalizm; 13) szacunek dla pracy twórczej; 14) demokracja, obywatelskość, krytycyzm wobec władzy. L. Dyczewski, *Kultura polska w procesie przemian*, Lublin 1993, s. 60–64; idem, *Trwałość kultury polskiej*, [w:] *Wartości w kulturze polskiej*, L. Dyczewski (red.), Lublin 1993, s. 31–37; idem, *Trwałość i zmienność kultury polskiej*, Lublin 2002, s. 8, 13.

² Ibidem.

to rolę wartości patriotycznych w integralnym rozwoju człowieka, potrzebą pokoju światowego, sytuacją związaną z wejściem Polski do Zjednoczonej Europy, istnieniem nacjonalizmu i kosmopolityzmu oraz migracjami narodów³. Wartości te zobowiązują do rozwoju człowieczeństwa, by bardziej być człowiekiem identyfikującym się z narodem, poznającym jego historię, kulturę, religię, angażującym się w budowanie jego pomyślności. Poszanowanie własnego narodu zobowiązuje do poszanowania własnej godności oraz drugiego człowieka. Wrażająca się w ten sposób postawa patriotyzmu, zobowiązuje też do szanowania innych narodów⁴.

Postawa patriotyzmu jest mikroszkolą właściwie rozumianej tolerancji i dialogu społecznego. Miłość własnej Ojczyzny „zobowiązuje” do poszanowania ojczyzny innych narodów, pokojowego rozwiązywania konfliktów – jeśli takie powstają⁵.

Wraz z wejściem Polski do Unii Europejskiej pierwszoplanowym zadaniem pozostaje budowanie Ojczyzny Ojczyzn. Jak zauważa Tadeusz Wójcik

nasza nowa sytuacja w Europie (...) wymaga społecznego solidaryzmu i lojalności wobec własnego narodu. Potrzebna jest formuła patriotyzmu odpowiedzialnego za państwo, zakotwiczonego w społeczeństwie obywatelskim i solidarnym, czerpiącego z przeszłości lecz spoglądającego z wielką uwagą w przyszłość. Taki patriotyzm jest w stanie przyczynić się do tworzenia elementów kapitału społecznego naszego narodu, kapitału społecznego, którego znaczenie będzie z czasem niewątpliwie rosło⁶.

Patriotyzm warunkuje wyjście z egoizmu własnego lub grupowego i orientuje w kierunku dobra wspólnego, stąd może odegrać istotną rolę integrującą Europę. Poprzez uszanowanie innych narodów zabezpiecza przed nacjonalizmem, a poprzez związek z własnym narodem, troskę o kulturę narodową, wartości i ideały narodowe chroni przed kosmopolityzmem. Jednocześnie, postawa patriotyzmu, w sytuacji migracji do innych krajów, ułatwia odnalezienie się w nowej kultu-

³ K. Chałas, S. Kowalczyk, *Wychowanie ku wartościom narodowo-patriotycznym. Elementy teorii i praktyki*, t. 2, Lublin – Kielce 2006, s. 129.

⁴ Ibidem, s. 129-130.

⁵ Ibidem, s. 130.

⁶ T. Wójcik, *Aktywny patriotyzm*, „Wychowawca” 2003, nr 4, s. 17.

rze, zobowiązuje człowieka do poszanowania kraju, w którym przyszło mu żyć⁷.

Przekaz wartości patriotycznych powinien dokonywać się przede wszystkim w rodzinie, gdyż jest ona pierwszym i podstawowym miejscem socjalizacji dziecka. Drugim środowiskiem, które powinno kontynuować ten przekaz, jest szkoła, a w niej nauczyciel, któremu przypada szczególna rola w ich przekazie. Dlatego też ważnym wydaje się badanie poglądów nauczycieli na temat przekazu wartości patriotycznych w procesie edukacji. Temu zagadnieniu poświęcony jest niniejszy artykuł, w którym prezentowane są wyniki badań przeprowadzonych pod koniec 2006 roku wśród nauczycieli wybranych szkół podstawowych w Białymstoku. Badania przeprowadzono w ramach seminarium magisterskiego poświęconego problematyce miejsca wartości w edukacji⁸. Objęto nimi 120 nauczycieli kształcenia zintegrowanego oraz 120 nauczycieli klas IV-VI. Ich celem było poznanie poglądów nauczycieli odnośnie przekazu wartości uczniom. Chodziło przede wszystkim o to, czy badani nauczyciele przekazują swoim uczniom wartości, jakie wartości przekazują, jakie wartości, ich zdaniem, należy przekazywać uczniom, w jaki sposób i dlaczego należy przekazywać wartości w szkolnym procesie nauczania i wychowania oraz co może nauczycielowi ułatwiać lub utrudniać ten przekaz⁹.

Materiał do badań zebrano w oparciu o kwestionariusz ankiety opracowany przez autorkę artykułu¹⁰, którego ostateczny wariant

⁷ K. Chałas, S. Kowalczyk, *Wychowanie ku wartościom...*, op. cit., s. 131-132.

⁸ Badania zostały przeprowadzone przez Izabelę Annę Witkowską i Renatę Pogorzelską w ramach seminarium magisterskiego prowadzonego przez dr L. Dakowicz w latach 2005-2007. I.A. Witkowska, *Przekaz wartości przez nauczycieli kształcenia zintegrowanego w Białymstoku*, Białystok 2008 (mps Arch. Uniwersytet w Białymstoku); R. Pogorzelska, *Przekaz wartości przez nauczycieli szkół podstawowych w Białymstoku*, Białystok 2007 (mps Arch. Uniwersytet w Białymstoku).

⁹ Mówiąc o wartościach przyjęto za Leonem Dyczewskim podział wartości na: poznawcze, religijne, etyczne, socjocentryczne, estetyczne, materialne, witalne, hedonistyczne. Za kryterium podziału wartości autor przyjmuje przedmiot, na który są one ukierunkowane. L. Dyczewski, *Miejsce i funkcje wartości w kulturze*, [w:] *Kultura w kręgu wartości*, L. Dyczewski (red.), Lublin 2001, s. 35-40. Wzięto też pod uwagę wartości typowe dla kultury polskiej. Por.: niniejszy artykuł, s. 1.

¹⁰ L.A. Dakowicz, *Świat wartości przyszłych nauczycieli. Studium socjologiczne na podstawie badań studentów specjalizacji nauczycielskiej Uniwersytetu w Białymstoku*, Białystok 2006, s. 194-203.

przyjęto po uwzględnieniu poprawek, wynikających z przeprowadzenia badań pilotażowych wśród nauczycieli, na początku października 2006 roku. Kwestionariusz składał się z dwóch części, ogółem 29 pytań, w tym 11 otwartych i 6 półotwartych. Część pierwsza dotyczyła roli nauczyciela (pytania 1-17). Zawarto w niej następujące zagadnienia: poważanie zawodu nauczyciela w społeczeństwie, cechy dobrego nauczyciela, podstawowe zadania nauczyciela, rola nauczyciela w przekazie wartości. Pytania dotyczące przekazu wartości były w większości pytaniami otwartymi lub półotwartymi, mającymi na celu określenie wartości przekazywanych przez nauczycieli oraz tych, które, ich zdaniem, należy przekazywać, sposobu przekazu wartości, motywacji przekazu, problemów dotyczących przekazu wartości oraz czynników, które ten przekaz mogą ułatwić. Druga część kwestionariusza stanowiła dosyć rozbudowaną metryczkę (pytania 18-28). Ostatnie pytanie (29) przeznaczone było dla osób, chcących coś dodać do treści ankiety. Zebrany materiał empiryczny opracowano wykorzystując program statystycznej analizy danych SPSS 13.0 PL for Windows¹¹.

Charakterystyka respondentów

Badani nauczyciele kształcenia zintegrowanego wybranych szkół podstawowych w Białymstoku, to kobiety z wykształceniem wyższym¹². Biorąc pod uwagę ich wiek, najwięcej mieściło się w przedziale 31-40 lat (66,6%, N=81). Mniej liczną grupę stanowiły nauczycielki w wieku od 41 do 60 lat (32,5%, N=39). Tylko jedna umieściła swój wiek w przedziale 24-30 lat (0,83%). Staż pracy w zawodzie nauczyciela przedstawiał się następująco: 22,5% (N=27) przebadanych kobiet wskazywało na staż pracy do 10 lat, 64,1% (N=77) od 11 do 20 lat, 13,3% (N=16) od 21 do 36 lat. Większość badanych określała siebie jako osoby wierzące (91,7%, N=110), w tym 11,7% (N=14) jako głą-

¹¹ J. Górniak, J. Wachnicki, *Pierwsze kroki w analizie danych SPSS PL for Windows*, SPSS Polska, Kraków 2003.

¹² Wśród przebadanych nauczycieli 100,0% (N=120) stanowiły kobiety. Wszystkie biorące udział w badaniach nauczycielki posiadały wykształcenie wyższe uniwersyteckie (N=120; 100,0%).

boko wierzące. Tylko nieliczne twierdziły, że są niezdecydowane, ale przywiązane do tradycji religijnej (5,8%, N=7) oraz obojętne religijnie (2,5%, N=3). Zdecydowana większość badanych nauczycielek podawała, że nie należy do żadnej organizacji (88,3%, N=106). Wśród należących do organizacji (11,7%, N=14) jedynie sześć osób działało aktywnie (5,0%).

Wśród badanych nauczycieli klas IV-VI wybranych szkół podstawowych w Białymstoku największą grupę stanowili nauczyciele przedmiotów humanistycznych (49,2%, N=59), następnie matematyczno-przyrodniczych (32,5%, N=39), a najmniej liczną nauczyciele przedmiotów artystycznych (18,3%, N=22). Badani nauczyciele, to przede wszystkim kobiety (88,3%, N=106). Mężczyźni, to zaledwie 11,7% (N=14). Połowa respondentów to osoby pomiędzy 25 a 35 rokiem życia (50,0%, N=60), 39,2% (N=47) to osoby mieszczące się w przedziale wiekowym 36-45 lat, zaś 10,8% (N=13) to ci, których wiek mieści się granicach 46-55 lat. Biorąc pod uwagę staż pracy respondentów, większość z nich to nauczyciele ze stażem do 10 lat (51,7%, N=62), 42 osoby (35,0%) posiadały staż w przedziale 11-20 lat, a 16 osób (13,3%) powyżej 20 lat pracy w zawodzie nauczyciela. Prawie wszyscy posiadali wykształcenie wyższe (95,8,2%, N=115). Jedynie 5 osób (4,2%) posiadało wykształcenie niepełne wyższe. Respondenci w zdecydowanej większości określali siebie jako osoby wierzące (98,3%, N=118 – w tym głęboko wierzące 5,0%, N=6). Jedynie dwie osoby deklarowały się jako niezdecydowane, ale przywiązane do tradycji religijnej (1,7%). Spośród respondentów deklarujących swoją przynależność do różnego rodzaju organizacji 6,7% (N=8) odpowiadało „należę i działam aktywnie”, pozostali (4,2%, N=5) odpowiadali „należę, ale jako mało aktywny członek”. Zdecydowana większość badanych (89,2%, N=107) nie należy do żadnej organizacji.

Najwięcej badanych nauczycielek kształcenia zintegrowanego jako główny motyw podjęcia pracy w zawodzie nauczyciela, podawało powołanie do bycia nauczycielem (74,1%, N=89), możliwości twórczego działania (42,5%, N=51), kształtowanie osobowości młodych (40,8%, N=49) oraz kontakt z młodymi ludźmi (40,8%, N=49). Rzadziej wskazywano na tradycje rodzinne (32,5%, N=39), regularność zarobków (24,1%, N=29), możliwość przekazywania wiedzy (14,1%, N=17). Nieliczne wymieniały dużą ilość wolnego czasu (3,3%, N=4), możliwość pogłębiania wiedzy (3,3%, N=4), prestiż

zawodu (7,5%, N=9) i indywidualny czas pracy (4,1%, N=5). Najbardziej wymieniano przypadek (0,8%, N=1)¹³. Wśród motywów podjęcia pracy w zawodzie nauczyciela badani nauczyciele klas IV-VI najczęściej wymieniali kontakt i pracę z młodymi ludźmi (49,2%, N=59), powołanie do bycia nauczycielem (38,3%, N=46), możliwość przekazywania wiedzy (36,7%, N=44), duże możliwości twórczego działania (34,2%, N=41), możliwość kształtowania osobowości młodych (32,5%, N=39). Zdecydowanie rzadziej wymieniano możliwość pogłębiania wiedzy (20,0%, N=24), tradycje rodzinne (15,0%, N=18), przypadek (14,2%, N=17). Najbardziej zaś stosunkowo dużą ilość wolnego czasu (10,8%, N=13), regularność zarobków (10,0%, N=12), możliwość indywidualnego ustawienia czasu pracy (5,0%, N=6), prestiż zawodu nauczyciela (2,5%, N=3)¹⁴.

Wyniki badań

Na początku zapytano nauczycieli, czy ich zdaniem, nauczyciel powinien przekazywać wartości swoim uczniom w szkolnym procesie nauczania i wychowania. Zarówno nauczyciele kształcenia zintegrowanego, jak i nauczyciele klas IV-VI wybranych szkół podstawowych w Białymstoku odpowiadali twierdząco (tabela 1).

W opinii badanych, nauczyciel powinien przekazywać wartości przede wszystkim własnym przykładem oraz wskazując wzory do naśladowania. Dość często wskazywano też na mówienie o wartościach (tabela 2).

Tabela 1. Poglądy nauczycieli na temat powinności przekazu wartości

Powinien przekazywać wartości	Nauczyciele	
	kształcenia zintegrowanego	klas IV-VI
	N (%)	N (%)
Zdecydowanie tak	101 (84,2%)	100 (83,3%)
Raczej tak	19 (15,8%)	20 (16,7%)
Razem	120 (100,0%)	120 (100,0%)

Źródło: badania własne.

¹³ Procenty nie sumują się do 100,0, gdyż można było podać kilka odpowiedzi.

¹⁴ Procenty nie sumują się do 100,0, gdyż można było podać kilka odpowiedzi.

Tabela 2. Opinie badanych na temat sposobu, w jaki nauczyciel powinien przekazywać wartości

Powinien przekazywać wartości	Nauczyciele:	
	kształcenia zintegrowanego	klas IV-VI
	N (%)	N (%)
Własnym przykładem	113 (94,1%)	110 (91,7%)
Wskazując wzory do naśladowania	103 (85,8%)	76 (63,3%)
Mówiąc o wartościach	85 (70,8%)	70 (58,3%)
Wprowadzając w świat nauki i kultury	50 (41,6%)	3 (44,2%)
Wykorzystując różne sytuacje	48 (40,0%)	42 (35,0%)
Inaczej	4 (3,3%)	3 (2,5%)

Procenty nie sumują się do 100,0%, ponieważ można było wybrać kilka odpowiedzi. Źródło: badania własne.

Poglądy nauczycieli na temat przekazu wartości własnym przykładem zostały potwierdzone odpowiedziami badanych na pytanie czy nauczyciel powinien być wzorem dla swoich uczniów. Wszyscy badani nauczyciele odpowiedzieli na nie twierdząco (nauczycielki kształcenia zintegrowanego: 100,0%, N=120; nauczyciele klas IV-VI: 100,0%, N=120). Nauczycielki kształcenia zintegrowanego uważały, że nauczyciel powinien być wzorem we właściwym zachowaniu (51,7%, N=62), w posiadanej wiedzy i umiejętnościach (29,2%, N=35), w pozytywnej postawie życiowej (25,8%, N=31), w poprawnych relacjach międzyludzkich (16,7%, N=20), w estetycznym wyglądzie i dobrej kondycji fizycznej (11,7%, N=14). Pięć osób (4,2%) nie udzieliło odpowiedzi na postawione pytanie¹⁵. Zdaniem nauczycieli klas IV-VI nauczyciel powinien być wzorem we właściwym zachowaniu (39,2%, N=47), w poprawnych relacjach międzyludzkich (35,8%, N=43), w pozytywnej postawie życiowej (23,3%, N=28), w kulturze osobistej (14,2%, N=17), w pozytywnym stosunku do norm, zasad, wartości (16,7%, N=20), w posiadanej wiedzy i umiejętnościach (10,0%, N=12), w dobrym wykonywaniu swojego zawodu (30,0%, N=36), w cechach osobowości (21,7%, N=26)¹⁶.

Nauczycielki kształcenia zintegrowanego, podając motywy przekazu wartości uczniom, najczęściej twierdziły, że przekaz wartości jest podstawowym zadaniem szkoły, wspiera kształtowanie osobowości ucznia oraz rekompensuje brak poświęcenia uwagi ze strony

¹⁵ Procenty nie sumują się do 100,0, gdyż można było podać kilka odpowiedzi.

¹⁶ Procenty nie sumują się do 100,0, gdyż można było podać kilka odpowiedzi.

rodziców/opiekunów. Z drugiej strony prawie co trzecia badana z tej grupy nie podawała dlaczego nauczyciel powinien przekazywać wartości. Z kolei nauczyciele klas IV-VI przede wszystkim uważali, że przekaz wartości należy do podstawowych zadań szkoły oraz wspiera kształtowanie osobowości ucznia (tabela 3).

Tabela 3. Wskazywane przez badanych powody, dla których nauczyciel powinien przekazywać wartości

Motywacja przekazu wartości	Nauczyciele:	
	kształcenia zintegrowanego	klas IV-VI
	N (%)	N (%)
Jest to podstawowe zadanie szkoły	29 (24,2%)	51 (42,5%)
Brak jest poświęcenia uwagi rodziców/opiekunów	26 (21,7%)	0 (0,0%)
By wspierać kształtowanie osobowości ucznia	26 (21,7%)	37 (30,8%)
Wartości są podstawą procesu wychowania	9 (7,5%)	20 (16,7%)
By przygotować do życia w społeczeństwie	6 (5,0%)	21 (17,5%)
Brak odpowiedzi	35 (29,2%)	14 (11,7%)

Procenty nie sumują się do 100,0%, ponieważ można było wybrać kilka odpowiedzi. Źródło: badania własne.

W celu ustalenia wartości przekazywanych przez badanych nauczycieli zadano im pytanie otwarte: Jakie wartości przekazuje Pan/Pani w szkolnym procesie nauczania i wychowania? Odpowiedzi respondentów zostały pogrupowane według następujących kategorii: wartości poznawcze, religijne, etyczne, socjocentryczne, estetyczne, materialne, hedonistyczne, witalne¹⁷ oraz typowe dla kultury polskiej. Nauczycielki kształcenia zintegrowanego deklarowały, że przekazują przede wszystkim wartości etyczne; nauczyciele klas IV-VI wybranych szkół podstawowych w Białymstoku najczęściej deklarowali wartości socjocentryczne i etyczne. Jeżeli chodzi o wartości kulturowe, były one rzadziej przekazywane w procesie nauczania i wychowania przez nauczycieli z obu badanych grup (tabela 4).

¹⁷ Powyższe kategorie utworzono na podstawie klasyfikacji wartości opracowanej przez Leona Dyczewskiego. Podział ten jest uzasadniony dla stosowania go w naukach społecznych, ponieważ wyodrębnione przez niego rodzaje wartości odpowiadają ludzkim potrzebom. Często też jest wykorzystywany, rozszerzany i interpretowany przez wielu badaczy życia społecznego. L. Dyczewski, *Miejsce i funkcje wartości...*, op. cit., s. 35-40.

Tabela 4. Deklaracje badanych nauczycieli co do wartości przekazywanych w szkolnym procesie nauczania i wychowania

Rodzaje wartości	Nauczyciele:	
	kształcenia zintegrowanego	klas IV-VI
	N (%)	N (%)
Poznawcze	37 (30,9%)	33 (27,5%)
Religijne	12 (10,0%)	16 (13,3%)
Etyczne	91 (75,9%)	97 (80,8%)
Socjocentryczne	14 (11,7%)	103 (85,5%)
Estetyczne	6 (5,0%)	12 (10,0%)
Hedonistyczne	0 (0,0%)	4 (3,3%)
Witalne	6 (5,0%)	6 (5,0%)
Typowe dla kultury polskiej	49 (40,8%)	73 (60,8%)
Brak odpowiedzi	12 (10,0%)	0 (0,0%)

Procenty nie sumują się do 100,0%, ponieważ można było wybrać kilka odpowiedzi. Źródło: badania własne.

Wśród nauczycieli deklarujących przekaz wartości kulturowych na wartości patriotyczne wskazywało mniej niż 50,0% badanych (nauczycielki kształcenia zintegrowanego: 44,9%, N=22; nauczyciele klas IV-VI: 46,6%, N=34). Biorąc jednak pod uwagę całą grupę badanych należy stwierdzić, że odsetek osób przekazujących wartości patriotyczne jest zdecydowanie niski. W przypadku nauczycielek kształcenia zintegrowanego wynosi zaledwie 18,3% (N=22), zaś nauczycieli klas IV-VI 28,3% (N=34). Respondenci zdecydowanie częściej deklarowali, że przekazują otwartość na inne kultury, tolerancję, uniwersalizm (nauczycielki kształcenia zintegrowanego: 61,2%, N=30; nauczyciele klas IV-VI: 79,4%, N=58) – tabela 5.

Aby poznać poglądy respondentów na temat tego, jakie wartości powinny być przekazywane w szkolnym procesie nauczania i wychowania, przedstawiono im 14 różnych wartości typowych dla kultury polskiej i poproszono, by zaznaczyli te, które ich zdaniem, nauczyciel powinien przekazywać swoim uczniom. Respondenci uważali, że wszystkie wartości typowe dla kultury polskiej powinny być przekazywane przez nauczyciela w szkolnym procesie nauczania i wychowania, jednak nie wszystkie powinny być, ich zdaniem, przekazywane w jednakowym stopniu. Nauczycielki kształcenia zintegrowanego najczęściej wskazywały na rodzinę, zdolność przebaczenia, brak mściwości, okrucieństwa oraz szacunek dla pracy twórczej jako wartości, które należy zdecydowanie przekazywać. Natomiast na wartości patriotyczne wskazywało niespełna 50,0% badanych.

Nauczyciele klas IV-VI również najczęściej wskazywali na rodzinę oraz zdolność przebaczenia, brak mściwości i okrucieństwa, jako te wartości, które nauczyciel powinien zdecydowanie przekazywać w procesie edukacji. Na wartości patriotyczne wskazywało 73,3%, a więc więcej niż w przypadku nauczycieli kształcenia zintegrowanego. Odpowiedzi nauczycieli przedstawia tabela 6.

Tabela 5. Deklaracje badanych nauczycieli co do wartości kulturowych przekazywanych w szkolnym procesie nauczania i wychowania

Lp.	Wartości kulturowe przekazywane przez nauczycieli	Nauczyciele z poziomu:	
		zintegrowanego N (%)	klas IV-VI N (%)
1	Rodzina, rodzinność, dom	9 (18,4)	14 (19,2)
2	Wspólnotowość, poczucie wspólnoty	5 (10,2)	4 (5,5)
3	Umiłowanie dziecka, ważna rola kobiet	2 (4,1)	1 (1,4)
4	Wrażliwość na wartości transcendentne, religijność	12 (24,5)	2 (2,7)
5	Irracjonalizm, uczuciowość, romantyzm	1 (2,0)	1 (1,4)
6	Wewnętrzna wolność, osobista godność, honor, indywidualizm	7 (14,3)	4 (5,5)
7	Zdolność przebaczenia, brak mściwości i okrucieństwa	3 (6,1)	1 (1,4)
8	Gościnność, towarzyskość, hojność	1 (2,0)	2 (2,7)
9	Gotowość do poświęceń i ofiary, poczucie służby	2 (4,1)	1 (1,4)
10	Umiłowanie wolności, patriotyzm	22 (44,9)	34 (46,6)
11	Optymizm, nadzieja wbrew nadziei	2 (4,1)	1 (1,4)
12	Otwartość na inne kultury, tolerancja, uniwersalizm	30 (61,2)	58 (79,4)
13	Szacunek dla pracy twórczej	1 (2,0)	2 (2,7)
14	Demokracja, obywatelskość i krytycyzm wobec władzy	2 (4,1)	2 (2,7)
Ogół wybierający wartości kulturowe:		49 (100,0)	73 (100,0)

Źródło: badania własne.

W rankingu¹⁸ wartości typowych dla kultury polskiej (wykres 1), które zdaniem nauczycielek kształcenia zintegrowanego należy przekazywać w szkolnym procesie edukacji, wartości patriotyczne znalazły się na dziewiątej pozycji (uzyskały 337 pkt.), obok takich wartości, jak: wspólnotowość, poczucie wspólnoty (428 pkt.), zdolność przebaczenia, brak mściwości i okrucieństwa (324 pkt.). Na trzech

¹⁸ Maksymalna ilość punktów – 625.

pierwszych miejscach uplasowały się następujące wartości: rodzina, rodzinność, dom (590 pkt.), szacunek dla pracy twórczej (559 pkt.), otwartość na inne kultury, tolerancja, uniwersalizm (548 pkt.).

Tabela 6. Poglądy badanych na temat wartości typowych dla kultury polskiej, które powinny być zdecydowanie przekazywane przez nauczycieli

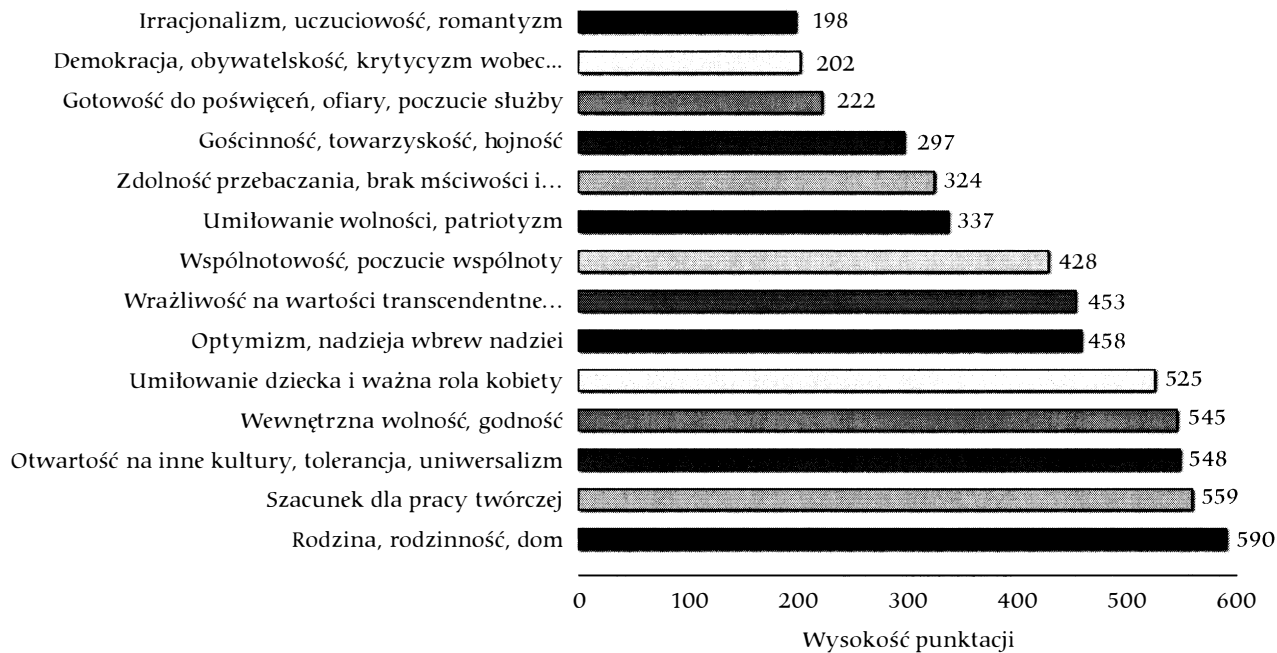
Rodzaje wartości	Nauczyciele:	
	kształcenia zintegrowanego	klas IV-VI
	N (%)	N (%)
Rodzina, rodzinność, dom	115 (95,9%)	113 (94,2%)
Wspólnotowość, poczucie wspólnoty	67 (55,9%)	89 (74,2%)
Umiłowanie dziecka, ważna rola kobiety	91 (75,9%)	86 (71,7%)
Wrażliwość na wartości transcendentne i na sacrum, religijność	66 (55,0%)	36 (30,0%)
Irracjonalizm, uczuciowość, romantyzm	12 (10,0%)	26 (21,7%)
Wewnętrzna wolność, osobista godność, honor, indywidualizm	97 (80,8%)	80 (66,7%)
Zdolność przebaczenia, brak mściwości, okrucieństwa	103 (85,9%)	111 (92,5%)
Gościnność, towarzyskość, hojność	35 (29,2%)	48 (40,0%)
Gotowość do poświęceń, ofiary, poczucie służby	33 (27,5%)	60 (50,0%)
Umiłowanie wolności, patriotyzm	58 (48,3%)	88 (73,3%)
Optymizm, nadzieja wbrew nadziei	79 (65,9%)	54 (45,0%)
Otwartość na inne kultury, tolerancja, uniwersalizm	97 (80,9%)	99 (82,5%)
Szacunek dla pracy twórczej	102 (85,0%)	95 (72,5%)
Demokracja, obywatelskość i krytycyzm wobec władzy	31 (25,9%)	76 (63,3%)

Procenty nie sumują się do 100,0%, ponieważ można było wybrać kilka odpowiedzi. Źródło: badania własne.

W rankingu wartości kulturowych, które zdaniem nauczycieli klas IV-VI wybranych szkół podstawowych w Białymstoku, powinny być przekazywane w procesie edukacji, wartości patriotyczne zajęły szóstą pozycję (529 pkt.), przed nimi zaś znalazły się następujące wartości: wspólnotowość, poczucie wspólnoty (535 pkt.); szacunek dla pracy twórczej (550 pkt.); otwartość na inne kultury, tolerancja, uniwersalizm (556 pkt.); zdolność przebaczenia, brak mściwości i okrucieństwa (580 pkt.); rodzina, rodzinność, dom (586 pkt.) – wykres 2.

Gdy chodzi o czynniki, które mogą pomóc przekazywać wartości swoim uczniom, najczęściej wymienianymi przez nauczycielki kształcenia zintegrowanego były: walory osobowe nauczyciela, jego

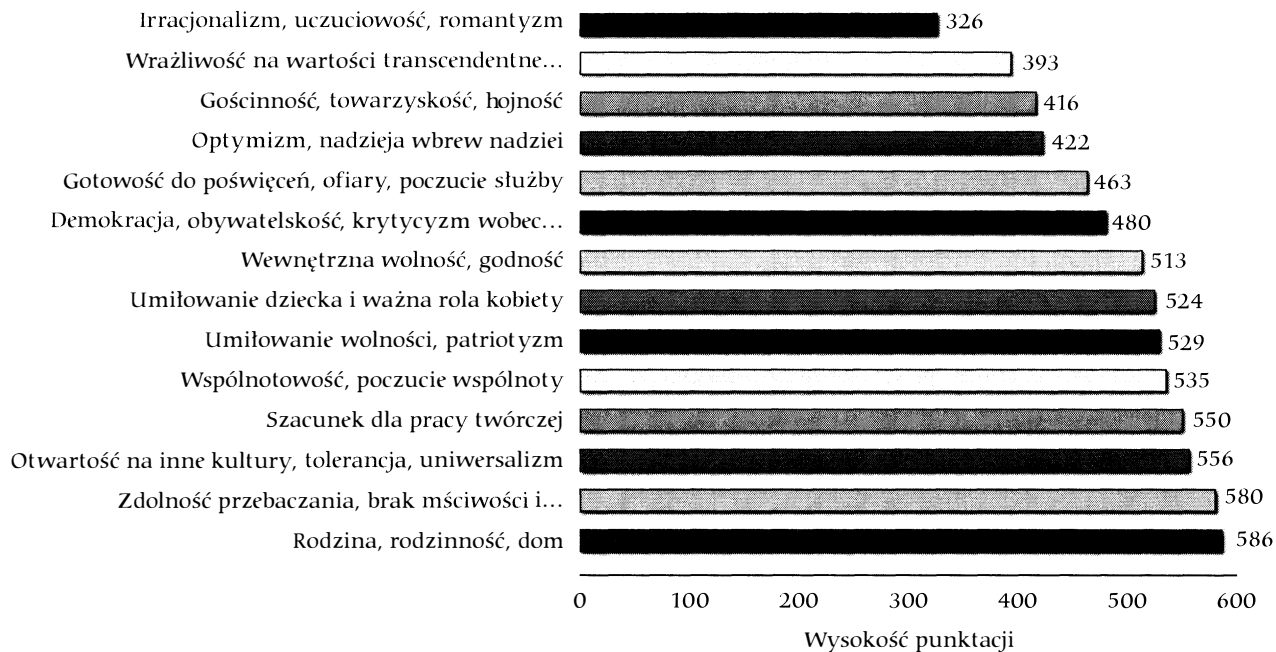
Wykres 1. Wartości typowe dla kultury polskiej, które w opinii nauczycielek kształcenia zintegrowanego są najważniejsze w szkolnym procesie nauczania i wychowania

Źródło: badania własne.

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.
Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku – kontynuacja,
 dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Edukacji i Nauki
 na podstawie umowy BIBL/SP/0040/2023/01

Wykres 2. Wartości typowe dla kultury polskiej, które w opinii nauczycieli klas IV-VI są najważniejsze w szkolnym procesie nauczania i wychowania

Źródło: badania własne.

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.
Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku – kontynuacja,
 dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Edukacji i Nauki
 na podstawie umowy BIBL/SP/0040/2023/01

umiejętności dydaktyczne oraz wiedza nauczyciela na temat wartości. Nauczyciele klas IV-VI najczęściej wymieniali: życie wartościami, walory osobowe nauczyciela oraz współpracę z rodzicami ucznia (tabela 7).

Tabela 7. Czynniki pomagające nauczycielowi w przekazie wartości

Czynniki pomagające	Nauczyciele:	
	kształcenia zintegrowanego	klas IV-VI
	N (%)	N (%)
Walory osobowe	96 (80,0%)	85 (70,8%)
Umiejętności dydaktyczne	92 (76,7%)	69 (57,5%)
Wiedza na temat wartości	92 (76,7%)	62 (51,5%)
Życie wartościami	59 (49,1%)	87 (72,5%)
Chęć współpracy ze strony ucznia	48 (40,0%)	78 (65,0%)
Współpraca z rodzicami ucznia	61 (42,5%)	80 (66,7%)
Wsparcie ze strony dyrektora i grona pedagogicznego	35(29,1%)	44 (36,7%)
Budowanie przez media autorytetu nauczyciela	38 (31,2%)	38 (31,7%)
Podniesienie prestiżu zawodu nauczyciela	46 (38,3%)	44 (36,7%)
Wsparcie ze strony innych instytucji	28 (23,3%)	36 (30,0%)
Inne	1 (0,8%)	0 (0,0%)

Procenty nie sumują się do 100,0%, ponieważ można było wybrać kilka odpowiedzi. Źródło: badania własne.

To, co może utrudniać nauczycielowi przekaz wartości, w opinii większości badanych nauczycielek kształcenia zintegrowanego, to niesprecyzowany system wartości u nauczyciela oraz wady nauczyciela, zaś w opinii nauczycieli klas IV-VI: niezgodność przekazywanych wartości z przekonaniami, niewłaściwy kontakt nauczyciela z uczniem, brak zainteresowania ze strony uczniów oraz brak wsparcia ze strony rodziców ucznia (tabela 8).

Tabela 8. Czynniki utrudniające nauczycielowi przekaz wartości

Czynniki utrudniające	Nauczyciele:	
	kształcenia zintegrowanego	klas IV-VI
	N (%)	N (%)
Wady nauczyciela	67 (55,9%)	47 (39,2%)
Niesprecyzowany system wartości	83 (69,2%)	47 (39,2%)
Życie osobiste nauczyciela	50 (41,2%)	42 (35,0%)
Obawa przed przekazywaniem wartości	38 (31,2%)	29 (24,2%)
Niezgodność przekazywanych wartości z przekonaniami	46 (38,4%)	69 (57,5%)
Niewystarczająca wiedza na temat wartości	32 (26,7%)	32 (26,7%)
Niewłaściwy kontakt z uczniem	44 (36,7%)	68 (56,7%)
Brak zainteresowania ze strony uczniów	41 (34,2%)	68 (56,7%)
Brak wsparcia ze strony rodziców	48 (40,0%)	66 (55,0%)
Niedoskonały system kształcenia	28 (23,4%)	22 (18,3%)
Niekorzystna sytuacja w kraju	23 (19,2%)	27 (22,5%)
Wielość i wieloznaczność wartości	18 (15,0%)	14 (11,7%)
Nacisk opinii publicznej	13 (10,8%)	11 (9,2%)
Obraz wartości kreowany przez media	45 (37,5%)	45 (37,5%)

Procenty nie sumują się do 100,0%, ponieważ można było wybrać kilka odpowiedzi. Źródło: badania własne.

Wnioski z badań

Zdaniem badanych nauczycieli kształcenia zintegrowanego oraz nauczycieli klas IV-VI, wybranych szkół podstawowych w Białymstoku, nauczyciel powinien przekazywać swoim uczniom wartości najczęściej własnym przykładem, ponieważ jest to podstawowe zadanie szkoły, zaś przekaz ten przede wszystkim mogą mu ułatwić walory osobowe nauczyciela. Badani najczęściej uważali, że należy przede wszystkim przekazywać wartości: poznawcze; etyczne; estetyczne; a z kulturowych: rodzina, rodzinność, dom; zdolność przebaczenia, brak mściwości i okrucieństwa. Dodatkowo, zdaniem nauczycielek kształcenia zintegrowanego, należy przekazywać szacunek dla pracy twórczej. Wartości patriotyczne nie były postrzegane przez nauczycieli z obu badanych grup jako najważniejsze w procesie nauczania i wychowania.

Nauczyciele w zdecydowanej mierze deklarowali, iż w swojej pracy przekazują przede wszystkim wartości etyczne. Nauczyciele klas IV-VI wskazywali dodatkowo na wartości socjocentryczne. Prze-

kaz wartości typowych dla kultury polskiej deklarowało mniej niż 50,0% respondentów z obu grup. Biorąc pod uwagę ogół badanych nauczycieli (nauczyciele: nauczania zintegrowanego - N=120; klas IV-VI - N=120), na wartości patriotyczne wskazywało 18,3% (N=22) nauczycieli nauczania zintegrowanego oraz 28,3% (N=34) nauczycieli uczących w klasach IV-VI szkoły podstawowej. Porównując deklaracje nauczycieli odnoszące się do faktu przekazywania przez nich wartości patriotycznych oraz ich poglądy co do konieczności przekazu tychże wartości w szkolnym procesie nauczania i wychowania należy stwierdzić, iż badani nauczyciele częściej podają je jako wartości pożądane w przekazie, niż jako wartości przez siebie przekazywane¹⁹. Sytuacja ta może potwierdzać poglądy niektórych teoretyków mówiące o tym, iż współcześnie idee patriotyzmu są wyciszane, marginalizowane, czy też ironizowane, a szerząca się ideologia liberalizmu, stojąca w opozycji do etosu miłości Ojczyzny, zatacza coraz szersze kręgi²⁰.

---

¹⁹ Podobne wyniki, dotyczące poglądów na temat przekazu wartości patriotycznych w procesie edukacji, uzyskano w przypadku nauczycieli szkół zawodowych w Białymstoku oraz studentów kierunków nauczycielskich Uniwersytetu w Białymstoku. Zob.: L. Dakowicz, *Wartości kultury polskiej w deklarowanym przekazie nauczycieli szkół zawodowych w Białymstoku*, [w:] *Tożsamość polska w odmiennych kontekstach. Tożsamość osób, zbiorowości i instytucji*, L. Dyczewski, D. Wadowski (red.), Lublin 2009, s. 209-217; L. Dakowicz, A. Filipek, *Czy patriotyzm jest wartością pożądaną w edukacji? Opinie nauczycieli szkół białostockich*, [w:] *Patriotyzm a wychowanie*, E.J. Kryńska, J. Dąbrowska, A. Szarkowska, U. Wróblewska (red.), Białystok 2009, s. 591-594; L.A. Dakowicz, *Świat wartości...*, op. cit., s. 141-142, 152.

²⁰ K. Chałas, S. Kowalczyk, *Wychowanie ku wartościom...*, op. cit., s. 47.

SUMMARY

Lidia Dakowicz

Patriotic values conveyed by teachers of selected elementary schools in Białystok

The paper presents part of a research project that was conducted in the second half of 2006 among teachers from selected elementary schools in Białystok. The survey-based study focused on the role of the teacher in communicating values and on the type of values that should, according to the respondents, be conveyed in the process of education. The obtained results indicate that the values most often communicated by the teachers are ethical ones, followed by values strongly rooted in Polish culture. Very few teachers mentioned patriotic values in the context of their own teaching. In the respondents' opinion, patriotic values were not perceived as the most important ones in the process of education. The analysis of the results clearly demonstrates that teachers more often define patriotic values as desirable than actually try to pass them on to their students.